УКРАИНА
ТАСИЛЬ ВЕ
ИЛИМ
НАЗИРЛИГИ

5–12
сыныфлар

КЪЫРЫМТАТАР ВЕ ЧЕТЭЛЬ ЭДЕБИЯТЫ

УМУМТАСИЛЬ ОКЪУВ ЮРТЛАРЫ ИЧЮН ПРОГРАММА

Украина тасиль
ве илим назирлиги
тарафындан
тевсие этильди

Къырымдевокъувпеднешир
2005

ББК 74.268.1 Крымтат
И73

Затверджено Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-6611 від 23.12.2004 р.)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Відповідальний за випуск: *головний спеціаліст Міністерства освіти і науки України* ***Ж.О. Кошкіна***

Програму підготувала: *викладач кафедри теорії і методики філологічної освіти Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти* ***С.М. Акімова***

И73 ***Интеграция курсу боюнджа къырымтатар ве четэль эдебияты. 5—12 сыныфлар. Умумтасиль окъув юртлары ичюн программа /*** Тертип этиджи **Акимова С.М.** — Симферополь: Къырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2005. — 64 с. — Къырымтатар тилинде.
ISBN 966-354-058-3 **ББК 74.268.1Крымтат**

И73 ***Інтегрований курс з кримськотатарської та зарубіжної літератури. 5—12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів.*** */* Укладач **Акімова С.М.** — Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. — 64 с. — Кримськотатарською мовою.
ISBN 966-354-058-3 **ББК 74.268.1Крымтат**

ISBN 966-354-058-3

© **Акимова С.М.**, тертип этиджи, 2005
© **Къырымдевокъувпеднешир**, 2005

АНЪЛАТМА ТЕЗКЕРЕСИ

Бедиий эдебият санатнынъ чешитлеринден бири оларакъ эр кес ичюн энъ популяр ве энъ анълайышлыдыр. О, инсангъа къуванч кетире ве оны маневий джеэттен юксельте. Энъ мешур эдебий эсерлернинъ бедиий сёз джеэттен тесир этюв къувети тек образларда акъикъатнынъ чешит тараф ве фаркъларыны догъру моделлештирювде дегиль де, айны вакъытта маиетиндже инсаниетли олгъанындадыр. Мектепте эдебият балагъа тек тасиль бермек ичюн дегиль де, оны тербие этмек макъсадынен де окъутыла. Чюнки сёз санатынынъ васталарынен Ватанына севги, онынъ тилине, тарихына, урф-адетлерине ве аньанелерине урьмет тербиелене. Мектеп балаларыны эстетик, маневий джеэттен тербиелевде де тувгъан эдебиятнынъ эмиети буюктир.

Программа оджаны миллий джеэттен анълы, рухий джеэттен зенгин, иджадий фаалиетке мейиль берген эм де джемиетке, дюньягъа файда кетиребильген шахсиетнинъ тербиеленмесине догърулта. Эдебий нумюнелер мисалинде метанетли, метин ирадели, эйи къальпли, темиз вичджданлы инсанны тербиелемек, инкишаф эттирмели.

Ана тили ве эдебияты оджасы эр бир талебени, онынъ къабилиетлерини, озь-озюни инкишаф эттирювнинъ хусусиетлерини, истидатыны омюрге кечирюв ёлларыны огренмек керек.

Тасильни ислях этюв окъувгъа янъыджасына янашмакъны талап эте. Ильмий тедкъикъатлар косьтергени киби, илериде талебелер джемиетте адаптирленмелери ичюн оларгъа бильгини мустакъиль суретте тапабильмеге огретмек керек. Бунынъ ичюн талебелерде ашагъыдаки бильгилерни шекиллендирмек керек:

- эсерни окъугъан сонъ мундериджесинде косьтерильген меселелерни (проблемлерни) косьтеребильмек;
- оларны мустакъиль суретте ве тенкъидий джеэттен талиль этебильмек;
- алынгъан бильги ве теджрибелерден аятта анги вазиетте файдаланмакъ мумкюнлигини анъламакъ;
- эсернинъ метнинен чалышабильмек, фактлар ве бедиий деталлерни топлаябильмек, оларны талиль этмек, хулясалар чыкъармакъ ве умумийлештирмек;
- сыныфдашларнынъ котерген меселелерини чезювде коллективнен чалышабильмек;
- мектептен тыш (радио, телевизион, интернет, бедиий ве тенкъидий эдебиятны мустакъиль суретте окъув) алынгъан бильгилерден файдаланабильмек.

Бойле бильгилерни (усталык ъларны) пейда этмек ичюн оджадан диктатор дегиль де, мектеплилернинъ фаалиетини тешкилятландырувда меслеатчы ве ярдымджы олмасы талап олуна.

Эдебиятны огренюв технологиясы айры феннинъ, болюкнинъ, мевзунынъ черчивесинде конкрет окъув материалыны менимсев ёлуны косьтере.

Программа материалыны огренюв ишини планлаштырмакъ ичюн окъутув технологиясыны денъиштирмели. Эдебиятны огренгенде янъы окъутув технологияларындан файдаланмалы.

Орта ве уйкен мектепте окъутувнынъ хусусий технологиясыны омюрге кечиререк (онъа даа персональ технология дейлер), оджа талебелери башлангъыч мектепте насыл бильги алгъанларына ве фенлерара багъларгъа дикъкъат этмели. О, фактлар ве умумийлештирювлер арасындаки озьара рациональ мунасебетлерини тесбит эте, талебелернинъ алгъан бильги, усталыкъ ве алышкъанлыкъларыны окъув фаалиети девамында къулланувыны козьде тута. Эдебий материалны менимсев мектеплилернинъ огренюв ве иджадий фаалиетини инкишаф эттире.

Эдебият дерсинде ве мустакъиль иш эснасында талебелернинъ иджадий фаалиетини тешкилятландырув механизмини къулланмакъ оджа ичюн пек муимдир. Бу алышкъанлыкълар саесинде талебе озь огренюв фааллигине мустакъиль суретте ёлбашчылыкъ этебиле.

Оджа бу ишнинъ бутюн системини огюнден корьмек керек. Онъа проблемни ачмакъ ичюн эдебий материални топламакъ; образларнынъ хасиетнамесини япмакъ; муэллифнинъ усталыкънен къуллангъан эдебий деталлерининъ эмиетини мейдангъа чыкъармакъ; къараманнынъ психологик хасиетнамеси узеринде фикир этмек; къараманнынъ табиатыны, вакъиаларны тариф этювде мана астынынъ эмиетини ачмакъ киби иш чешитлери киребиле.

Иджадий шахсиетни инкишаф эттирюв эдебият дерслеринде оджанынъ макъсатларына уйгъун кельген окъув джерьяныны моделлештирмеге ярдым эткен методик васталар ве усулларнынъ омюрге кечирильмесини талап эте. Талебелернинъ иджат ве фааллигини иджадий янашув ярдымынен чезебильген, усталыкъ ве алышкъанлыкъларны бир тертипке кетирип, иджадий фаалиет ичюн уйгъун шараитлерни яратабильген вазифелер; талебелернинъ мустакъиллик аляметлерини, иджадий фааллигини мейдангъа чыкъаргъан араштырма ве тест вазифелери тешвикъ этелер.

Талебелер арасында иджадий фаалиетнинъ белли бир саасында озюни даима косьтеребильген истидатлы балалар бар. Оджа талебелернинъ озь къабилиетлерини инкишаф эттирювлеринде ве озь къуветлерине эмин олувларында оларгъа къолтутмакъ керек.

Эсерлер узеринде алып барылгъан талиль ишлери талебелерге оларнынъ бедиий мундериджесини, языджы тарафындан тасвирленген вакъиаларнынъ конкрет-тарихий ве умуминсаний эмиетини олдукъча толу менимсемеге, маневий-эстетик идеалларны шекиллендирмеге, сёз санаты адиселерининъ методик принциплерини огренмеге, онынъ къабул этюв медениет севиесини юксельтмеге ярдым эте. Оджа эр бир эдебий эсерни айры бедиий озьгюнлик оларакъ ачыкъламалы.

Курснынъ системлигине окъув материалы къурулышынынъ тарихий-эдебий принципи ярдым эте. Бу принцип мектеплилернинъ яшы ве огренюв къабилиетлерини эсапкъа аларакъ бутюн сыныфларда омюрге кечириле. Программа метн узеринде чалышув (окъув ве талиль этюв), мустакъиль суретте

окъув, сыныфтан тыш окъув ичюн (базы эсерлер – оджа ве талебелернинъ истеклерине коре – махсус айырылгъан дерслерде музакере этиле) киби эсерлернинъ учь чешитини козьде тута.

Бир чокъ эсерлерге назарий-эдебий анъламлар бериле. Олардан базы бирлерининъ маиетини анълатмакъ ичюн дерснинъ белли бир къысмыны айырмакъ керек. Лякин шу анъламларнынъ чокъусыны эсерлерни талиль этювнинъ мытлакъий компонентлеринден бири тешкиль этмек керек. Бу, оларнынъ мундеридже ве шекиль бирлигинде огренильмесини темин эте.

Талебелерни оларнынъ мектеби ерлешкен виляетте (районда), шеэрде (койде) эвельде я да шимдики вакъытта яшагъан языджыларнынъ иджадынен таныштырмакъ эм де оларны ватанперверлик рухунда тербиелемек макъсадынен программаларгъа «Тувгъан диярнынъ эдебияты» рубрикасы кирсетильди. Бу дерслерге не къадар вакъыт айырыладжагъыны, олар не вакъыт отькериледжегини оджа озю бельгилей.

Окъув саатлары эр бир сыныфта айры болюклер арасында пайлаштырыла. Оджа айры болюк я да мевзугъа айырылгъан саатларнынъ микъдарыны денъиштиребиле. Бу, эдебий тасильни омюрге кечирювге иджадий янашмагъа имкян бере.

Оджа сыныфтан тыш окъувгъа эм де нуткъ инкишафына джеми вакъыттан махсус саатларны айырабиле.

Текрарлав дерси айры мевзул ар огренильген сонъ я да эр бир семестрнинъ ве окъув йылынынъ сонъунда отькериле. Оджанынъ фаалиети талебелер иле ишбирлик, достлукъ ве иджадий эмекдашлыкъ принциплери эсасында къурулмалы.

Программалар айны вакъытта такъвим планы олабиле. Четте айырылгъан сырада (колонка) оджа саатлар микъдарыны эм де дерс олгъан кунюни яза.

Тюзгюн нуткъ инкишафы дерслерине, сыныфтан тыш окъувгъа ве тувгъан диярнынъ эдебияты дерслерине семестрде (ярым йыллыкъ) 2 саатны айырмакъ тевсие этемиз.

КЪЫРЫМТАТАР ВЕ ЧЕТЭЛЬ ЭДЕБИЯТЫНДАН ТАЛЕБЕЛЕРНИНЪ ОКЪУВ ИРИШМЕЛЕРИНЕ КЪЫЙМЕТ КЕСЮВ ШАРТЛАРЫ

5—12-нджи сыныфлар

Мектепте эдебият окъутувынынъ эсас макъсады — эдебий тасиль бермек, талебелернинъ гуманитар медениетлери ве иджадий къабилиетлерини инкишаф эттирмек, дюньябакъыш ве джерьянларыны бельгилемек, эдебий эсерлернен мустакъиль суретте таныш олмакъ ве оларнынъ маневий-эстетик къыйметини терен анъламакътыр.

Эдебият окъутувынынъ эсас объекти бедиий эсердир. Онынъ мундериджеси, эстетик мизаджы, рухий-ахлякъ маиети эдебият дерслерине тешкилий ве усулий шартлар, талаплар къоя.

Эдебият дерслеринде дикъкъатнынъ меркезинде бедиий эсерни талиль ве тефсир этюв тура. Лякин оджа мумкюн олгъаны къадар эдебий джерьяннынъ

(эдебий мектеплер, джерьянлар, миллий эдебиятлар арасындаки багъ) ве медений-тарихий теракъкъиятнынъ хусусиетлерине эмиет бермели. Оджа талебелернинъ эсас ве ярдымджы бильгилерини бельгилеп, уйгъун усуллар вастасы иле башкъа санатлардаки адиселернен тенъештирип, талебелернинъ эдебий-назарий бильгилерини зарур севиеде темин этмеси шарт.

Айны вакъытта дерсте чешит контекстлер, эдебий-назарий анъламлар ве компаратив багъларнен таныш олув оджанынъ ишинде эсас ер тутмай, ялынъыз эсернинъ озьгюнлигини ве этик джеэттен эмиетини ачыкълавда къошма вастадыр. Талебелернинъ рухий дюньясыны зенгинлештирмек макъсадынен эдебият назариеси ве метиннинъ концепциясыны талиль этювге устюнлик бериле.

Окъутув-тербие эснасында талебелерни мустакъиль ве фааль шахсиет оларакъ осьтюрювине устюнлик бериле. Эр бир талебеге онынъ фердий, шахсиет хасиетлерини козьде тутаракъ янашмалы. Бедиий эдебият, сёз санаты оларакъ, оджалыкъ меарети иле бирликте кучьлю тербие вастасыдыр.

Эдебият дерслеринде окъувнынъ ве талебелернинъ бильгилерине къыймет кесювнинъ эсас шекили диалог (субет) ола, бойле иш окъув фаалиетининъ бутюн басамакъларында алып барыла. Бу ишке оджа талебелерни джельп этер экен, олар озь фикирлерини, къыймет кесювлерини беян этип, нетидже чыкъармагъа огренелер.

Окъутув эснасында талебелернинъ окъув иришмелерине къыймет кесиле, оларнынъ бильги севиеси айдынлатыла, яни бильгилери ве алышкъанлыкълары баалана. Бойле баалав эр бир талебе программада тевсие этильген эсерлерни окъумасы, оларнынъ мундериджесини бильмеси шарт. Оджа программада бельгиленген агъзавий ве язма ишлерни незарет этмеси керек. Талебенинъ разылыгъынен мевзу бааларыны, топланылгъан бааларгъа эсасланып къоймагъа мумкюн.

Программада бельгиленген эсерлерни эзберден билюв ве оларны ифадели окъув 12 баллнен баалана.

Эр бир окъув фенининъ эсас къурулыш бирлеми окъув программасында бельгиленген мевзу сайыла.

Мевзу баалавнынъ баллыны къойгъанда, эр бир мевзунынъ менимсеви козьде тутула.

Талебелернинъ бильгилерини мевзу боюнджа баалав эсас шартлардан биридир ве онынъ нетиджелери журналда махсус сырада (Мевзу боюнджа...) языла.

Эксерий эдебий эсерлерни огренмек ичюн аз саат айырылгъаны себебинден, эдебият окъутувы эснасында мевзу аттестациясыны белли бир блокларгъа (болюклерге) болип кечирмек уйгъундыр.

Эгер де мевзуны огренюв семестр девамында базы бир себеплерден долайы сонъуна къадар алып барылмаса, бу мевзу боюнджа аттестация экинджи семестрге кечириле. Эгер талебе бир де-бир танылабиледжек себеплерден айры мевзу боюнджа аттестацияны кечалмаса, онынъ риджасына бинаэн, аттестацияны башкъа вакъыткъа кечирмек мумкюн, лякин муддети бир афтадан зияде олмамалы.

Талебелернинъ окъув иришмелерине догъру къыймет кесюв макъсадынен мектеп амелиятына 12 баллы къадран тедбикъ этильди.

БААЛАВ ШАРТЛАРЫ

Окъув иришмелерининъ севиеси	Баллар	Талебелернинъ окъув иришмелерине къыймет кесюв шартлары
Башлангъыч	1	Талебе айры адисеге эсасланып, мевзу акъкъында малюмат бере.
	2	Талебе окъув материалыны анълай ве озь сёзлеринен онынъ бир къысмыны айтабиле.
	3	Талебе окъув материалыны анълай ве оджанынъ ярдымынен суальге къыскъа джевап бере.
Орта	4	Талебенинъ эсер мундериджеси акъкъында бильгилери бар, оджанынъ ярдымынен онынъ парчасыны икяе эте ве эсас сюжет элементлерини бельгилей.
	5	Талебе эсернинъ мундериджесини биле, онынъ айры къысымыны беян эте ве оджанынъ ярдымынен метинден мисаллер кетире.
	6	Талебе эсернинъ мундериджесини биле, онынъ эксериетини тасвирлеп ола ве оджанынъ ярдымынен эсас левхаларны бельгилей.
Етерли	7	Талебе материалны биле, оджа бельгилеген тертип боюнджа эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, метнден мисаллерни тапабиле.
	8	Талебе материалны биле, оджанынъ реберлигинде метинни талиль этип ола, расткельген хаталарны тюзете, озь фикирлерини тасдыкъламакъ ичюн уйгъун исбатларны сечип ала.
	9	Талебе материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкълары бар, айры эдебий адиселерге къыймет кесе, озь фикирлерини исбатламакъ ичюн уйгъун делиллерни сечип ала.
Юксек	10	Талебе материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, менимсеген бильгилерини тертипке къоя, япылгъан хаталарны тапа ве тюзете.
	11	Талебе материалны биле, эдебий эсерни талиль этюв алышкъанлыкъларына малик, озь фикирлерини беян этебиле, эдебий адиселерге мустакъиль суретте къыймет кесе.
	12	Талебе материалны сербест биле, эдебий эсерни талиль эте, окъув программасында бельгиленген чешит-тюрлю вазифелерни озьгюн шекильде аль этебиле.

Мевзу боюнджа баалар ичюн журналда махсус эки сыра айырыла — бириси биринджи баа, экинджиси — текрар соравда къоюлгъан баа. Талебелер балларыны юксельтмек истеселер олар мевзу боюнджа текрар джевап беребилелер. Эдебияттан дефтер тутув ичюн семестрде бир дефа баа къоюла.

Екюнлев баалары семестр ве окъув йылынынъ сонъунда къоюла. Екюнлев баллары семестр боюнджа мевзу бааларына эсасланып чыкъарыла.

Семестр баллары талебе мевзу боюнджа бутюн планлаштырылгъан аттестацияларны кечкен алда къоюла ве бунъа коре йыл ичюн екюнлев баллары да чыкъарыла.

9-нджы ве 11-нджи сонъра исе 12-нджи сыныфларда девлет екюнлев аттестациясы кечириле, онынъ макъсады талебелернинъ тасиль севиесининъ девлет стандартларына уйгъунлыгъыны тешкерметир.

Талебелернинъ окъув иришмелерини екюнлев ве баалав усулларына бугуньки басамакъта янъы бир мейиль бериле — талебелернинъ окъувгъа авеслигини арттырмакъ, оларнынъ бильги севиелерини юксельтювине тешвикъ этмек.

5 сыныф

Афтада 2 с.
Бедиий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Китап инсаннынъ аятында Бедиий эдебият акъкъында башлангъыч бильгилер.	***Талебе:*** Инсаннынъ аятында окъувнынъ ролю, севимли китаплар ве оларнынъ муэллифлери акъкъында икяе эте.
	Халкъ агъыз ятратыджылыгъындан			
	2	1 с.	*Халкъ йырлары.* Халкъ йырларында эмекдарларнынъ руху, ички дуйгъулары, инсаниетлигининъ акс олунувы. Бу йырларнынъ тиль ифаделиги. Чешит мерасимлерде иджра этильген йырлар. «Бозторгъай», «Сычан», «Къалайлы къазан».	***Талебе:*** Халкъ йырларында миллетимизнинъ урф адетлерини акс олунувыны исбат эте; халкъ йырларынынъ классификациясыны эте биле; сой-сопнынъ агъызындан бир къач йыр язып келе; гонъюльден бир къач йыр эзберлей.
	3	1 с.	*Бешик йырлары.* Ананынъ баласына олгъан ольчюсиз севгиси, истек ве арзулары бедиий шекильде айдынлатылувы.	***Талебе:*** Бешик йырларынынъ хусусиетлерини тапа ве исбат эте. Бешик йырларындан ананынъ ички дуйгъуларыны, онынъ арзу-ниетлерини, истеклерини ифаде эткен сатырларны тапып озь сёзлеринен исбат эте.
	4	2 с.	*Саювлар ве тезайтымлар. Аталар сёзлери ве айтымлар.* *Тапмаджалар.* Бу жанрларнынъ тиль зенгинлиги. Къырымтатар халкъынынъ акъылынынъ, зеининининъ, азырджевaплыгъынынъ беян этилюви.	***Талебе:*** Саювларнынъ, аталар сёзлерининъ, айтымларнынъ, тапмаджаларнынъ файдасыны анықълай ве исбатлай. Оларны аятта къуллана.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	5	3 с.	Халкъ-урф адетлери ве халкъ байрамлары. Миллий урф-адетлернинъ тербиевий эмиети.	***Талебе:*** Урф-адетлеримизнинъ миллий чизгилерини анықълай, оларнынъ чешитлерини бельгилей. Миллий байрамлар акъкъында икяе эте.
	6	2 с.	*Халкъ масаллары.* Масалларнынъ классификациясы, оларнынъ эсас чизгиси — яхшылыкъ яманлыкъны енъе. Халкъ масалы, масалларнынъ айры чешити. Мевзунынъ кенълиги. «Акъыллы кирпинен айнеджи тильки» .	***Талебе:*** Халкъ масалы бу не? Оларнынъ чешитлерини айта биле. Яхшылыкъ ве яманлыкъны, инсаннынъ менфий ве мусбет чизгилерини айырып метинге эсасланып исбат эте биле. Ифадели окъуй, уйдурмаларны акъикъаттан айыра биле. Масалнынъ сюжетини анықълай, къысымларгъа боле, оларгъа серлева къоя, план тизе. Ким гъалип чыкъа ве не ичюн? деген суальге джевап бере.
	7	2 с.	*Дюнья халкъларынынъ масаллары.* «Не ичюн къартларгъа урьмет» (булгъар халкъ масалы). Масалнынъ тербиевий манасы, къырымтатар халкъ масалларынен тенъ ери. ***Э.Н.*** Мантыкъий ургъу акъкъында.	***Талебе:*** Масалны дикъкъат иле окъуй, сюжетини ве баш къараманларыны бельгилей. Къарт озь огълуны насыл тербиелегенини анълата. Метинде къартны ифаделеген, онынъ арекетлерине къыймет кескен парчаны тапып окъуй. Масалнынъ серлевасыны анълата. ***Э.Н.*** Мантыкъий ургъу акъкъында анълатманы тарифлей.
			Эдебий масал	
	8	2 с.	***Эюп Дерменджи.*** «Айнеджи тилькининъ олюми». Муэллиф тарафындан аньаневий масал сюжетининъ ишлетильмеси. ***Э.Н.*** Эдебий масал акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Масалны ифадели окъуй. Масалнынъ терен манасыны ве онынъ адеттен тыш чезилимини анълата. Тилькининъ характеристикасыны бере ве инсан чизгилеринен тенъештире. Не ичюн муэллиф бу вакъианы масал шеклинде бере? деген суальге джевап бере. Масалнынъ мевзусыны, гъаесини ве ком-

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
				позициясыны беян эте. Масалнынъ лексикасына, шиирнинъ фонетикасына, синтактик конструкцияларына, къафиесине ве бедиий образларына дикъкъат эте. ***Э.Н.*** Эдебий масал акъкъында алгъан бильгилерини анълата биле.
	9	5 с.	***Ханс Кристиан Андерсен.*** «Къар къыраличеси». Аятта ве дуйгъуларда ферасет ве менликтен устюн чыкъкъан федакяр ве садыкъ севги иле достлукъ киби чизгилерининъ гъалебиси.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Масалда акъикъаттан уйдурманы айыра. Къараманларнынъ сымаларыны яраткъанда муэллифнинъ мунасебетини беян эте. Баш къараманларнынъ сымаларыны икяе эткен сатырларны метинден тапа. Масалнынъ тизилиш хусусиетлерини бельгилей. Къыясларны тапа, айры парчаларда мантыкъий ургъуларнынъ ерини аныкълай. Масалгъа озь мунасебетини беян эте.
Къырымтатар эдебияты тарихындан				
	10	1 с.	***Усеин Шамиль Тохтаргъазы.*** «О недир?». Шиир — тасильге гимн.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Шиирни тюшюнджели ве ифадели окъуй. Насыл сатырлар сени зияде эеджанландырды? деген суальге джевап бере ве бу сатырларгъа эмиет эте. Шиирнинъ мевзусыны, гъае, композициясыны беян эте. Шиирнинъ манасыны, дуйгъуларны акс эткен сёзлерни айыра.
	11	2 с.	***Номан Челебиджихан***. «Къарылгъачлар дуасы». Осьмюрнинъ окъувгъа, бильги алувгъа ынтылувлары акъкъында икяе. Онынъ мектеп къапатылувы мунасебетинен багълы олгъан	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Окъуй, эсернинъ мевзусыны ве гъаесини бельгилей. Къысымларгъа серлева къоя. Агъзавий икяе этюв ичюн план тизе. Окъулгъан метинде икяе этильген вакъиаларнынъ арасында вакъыт, мана ве акъибет багъны анълата.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			терен ички дуйгъуларынынъ далгъаланувы.	Окъулгъан эсерге озь дуйгъуларыны ифаде эте. Тафсилятлы агъзавий айтувны азырлай.
	12	2 с.	***Мемет Нузет.*** «Ана иле бала арасында…». Ана иле бала арасындаки субет, психологик багъ ве оларнынъ бири-бирине мунасебетининъ джиддий ве индже акс олынувы. «Озен». Табиаткъа севги ашлав, этрафтаки аятнен инсаннынъ багъы ве табиатнынъ гузеллиги, онынъ аджайип левхаларынынъ акс олынувы. ***Э.Н.*** Токътав (пауза), ритм ве къафие акъкъында анълавлар.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй. Этрафында олгъан шейлерге мукъайтлыкънен, виджданлыкънен бакъув. Намус киби табиат чизгилерини тербиелевге багъышлангъаныны, эсерге эсасланып исбат эте. ***Талебе:*** Шиирде джанландырув ве метафо раларны тапа. Шиирнинъ эсас мевзусыны аныкълай, шиирни толу талиль эте. Шиирни эзберлей. Шиирнинъ пауза, ритм, къафиеси акъкъында анълатмаларны биле.
	13	4 с.	***Абляким Ильмий.*** «Къуртчу Бекирчик». Меракълы ве ишкир огъланчыкъ акъкъында икяе. Бекирнинъ балкъуртларнынъ яшайышына, балкъуртчылыкънынъ инджеликлерине мерагъы. ***Э.Н.*** Эдебий къараман акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй. Насыл сатырлар дуйгъуларынъызны сеслендирди? деген суальге джевап бере. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерни айыра. Къараман акъкъында агъзавий икяе азырлай. Окъулгъан эсерге озь тээссуратларыны бильдире. Агъзавий икяе этювни азырлай. Эдебий къараман акъкъында анълатманы айта биле.
	14	2 с.	***Мамут Дибагъ.*** «Балкъуртчыкъ». Саран адамнынъ элине тюшкен бакъуртларнынъ алынынъ тасвири. Бал-	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъатнен эсерни окъуй. Гонъюлинде мусбет ве менфий дуйгъуларны айындыргъан сатырларгъа дикъкъат эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			къуртчы — Амет эмдженинъ балкъуртларгъа ве табиаткъа нисбетен севгиси, мусбет арекетлери.	Мана ве дуйгъу вазифесини бедджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Къараман акъкъында агъзавий икяе азырлай. Окъулгъан эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Агъзавий икяени беян эте.
Джиан эдебиятындан				
	15	2 с.	***Рудольф Эрик Распе.*** «Барон Мюнхгаузеннинъ сергузештлери». Распе немсе языджысы. Эфсаневий къараман барон Мюнхгаузеннинъ аятындан алынгъан меракълы ве шакъалы вакъиалар.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяелерни ифадели окъуй. Фантастик элементлерни козьде тутып оларгъа аит интонациянен бегенген вакъианы озь сёзлеринен икяе эте. Не ичюн окъуйджылар Мюнхгаузенге онынъ ольчюсиз макътанчакълыгъыны афу этелер? деген суальге джевап берелер. Окъулгъан эсер акъкъында къыймет кесе ве теэссуратларынен язма шекильде пайлаша.
	16	4 с.	***Марк Твен.*** «Том Сойернинъ сергузештлери». Шеэрнинъ яшайышы ве достларнынъ сергузештлери. Осьмюрлеринъ джесюрлиги, киргинлиги, этрафтаки алемни меракълы этмеси акъкъында икяелер.	***Талебе:*** Муэллиф ве онынъ китаплары акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Эсернинъ баш къараманларыны айыра, сюжет ве композициясынынъ хусусиетлерини айыра. Том иле Гек, Бекки Тетчер ве Томнынъ достлугъы; Томнынъ хаяллары ве ниетлери ифаде олунгъан левхаларны тапа. Томнынъ табиат чизгилерини, онынъ достларынен мунасебетини ифаде эте ве метиннинъ сатырларынен исбатлай; бир де бир парчанынъ тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай.
	17	4 с.	***Астрид Линдгрен.*** «Калле Блюмквистнинъ сергузештлери». Земаневий детекив (изкъувар).	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, онынъ мевзу ве эсас фикирини бельгилей, там маналы парчаларгъа болип, серлевалар къоя.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Авескяр-изкъувар огъланчыкънынъ адиселери. Балалар арасында олгъан достлукъ, къаршылыкълы мунасебетлери. Яз татилинде шенъ эгленджелер.	Иш арекетлери ве тербиясына эсасланып баш къарамангъа къыймет кесе. Калле ве онынъ достларыны озюнинъ яшдашларынен къыяс эте. Тафсилятлы агъзавий айтувны азырлай.
XX асыр къырымтатар эдебиятындан				
	18	2 с.	***Эшреф Шемьи-заде***. «Къыш келе». Табиатнынъ къыш манзарасынынъ акс олынувы. «Гедже». Гедженинъ тылсымлы левхасы. Джанландырувнынъ усталыкъ иле ишлетильмеси. «Акъшам денъиз ялысында». Акъшам муэллифнинъ дуйгъу ве эеджанлангъанынынъ акс олынувы. Метафоранынъ усталыкънен къулланмасы. ***Э.Н.*** Джанландырув ве метафора акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Шиирни дикъкъат ве тюшюнджели окъуй. Шиирнинъ язылувына шаирнинъ аятында насыл вакъиалар, аллар себеп олгъаныны анълата. Тиль ифаделигини, табиатнынъ тасвиринде олгъан тамлыкъны бельгилей. Джанландырув, метафора, къыясларны тапа ве оларнынъ шиирдеки ролюни исбатлай. Шиирлерден бирини эзберлей. Джанландырув ве метафораларны айыра ве анълатмаларны биле.
	19	3 с.	***Юсуф Болат.*** «Туфанда къалгъан къой сюрюси». Рессам А. Айвазовскийнинъ усталыгъы, истидаты, мераметлиги, алидженаплыгъы акъкъында ривает. Языджы тарафындан фольклор эсеринден усталыкънен файдаланув.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Эсас фикирни ве мевзуны бельгилей. Метинни там маналы левхаларгъа боле ве серлева къоя. Асан ве Аванеснинъ табиат чизгилерини ифаделеген левхаларны метинден тапа. Аванеснинъ арекетлерини анълата. Тафсилятлы агъзавий айта. Адисеге озюнинъ мунасибетини ресимде акс эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Э.Н. Пейзаж акъкъында анълатма.	Пейзаж акъкъында анълатманы биле.
	20	2 с.	***Джевдет Аметов.*** «Джедвельге къоюлмагъан дерс». Дженк ве фашизм бутюн халкъларгъа яныкъ кетиргенини анълаткъан ве балаларны немсе сыныфдашларына нисбетен объектив ве яхшылыкъ мунасебетлерни тербиелеген оджа акъкъында икяе.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй. Эсернинъ эсас фикирини ве мевзусыны бельгилей. Къысымларгъа серлева къоя. Агъзавий икяенинъ планыны тизе. Талебелернинъ къыяфетини тасвирлеген парчаларны тапа. Гонълюнде мусбет ве менфий дуйгъуларны айындыргъан сатырларгъа дикъкъат эте. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Окъулгъан эсерге озь теэссуратларыны ифаде эте. Тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай.
	21	1 с.	***Риза Фазыл, Лютфие Софу.*** «Аметханнынъ йылдызы». Аметханнынъ балалыгъы акъкъында весикъалы повесттен парча.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Повесттен парчаны ифадели окъуй. Онынъ тарихий эсасыны бельгилей. Эсернинъ баш къараманы акъкъында тарихий справка бере. Дерсликте берильген суаллерге джевап бере. Метинни парчаларгъа боле, оларгъа серлева къоя ве план тизе. Агъзавий икяе эте.
Земаневий къырымтатар эдебиятындан				
	22	2 с.	***Ибраим Паши.*** «Фындыкъ джыйгъанда». Достлукъ киргинлик, джесаретлик, зекяветлик акъкъында икяе.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяени ифадели ве роллерге болип окъуй. Эсерни эсас мевзу ве гъаесини бельгилей, дерсликтеки суаллерге джевап бере, аталар сёзлери ве айтымлардан икяенинъ мевзусына келишкен мисаллер кетире биле. Икяени тафсилятлы озь сёзлеринен беян эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	23	3 с.	***Эмиль Амит.*** «Чанта». Осьмюрнинъ табиат чизгилерининъ тикленюви. Онынъ дюньябакъышларынынъ тизилювине анасынынъ икметли насиатлары ве бильги алмагъа ынтылгъан татасынынъ нумюнелери. «Анамнынъ умюти». Кой оджапчесининъ фаджиалы такъдири — джиан дженкининъ нетиджеси. Оксюз къалгъан огъланчыкънынъ ички дуйгъуларынынъ ифаделенюви. ***Э.Н.*** Икяе акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяени окъуй. Не ичюн икяе «Чанта» деп адландырылгъан? Онынъ баш къараманлары ким? Икяенинъ эсас мевзусы ве гъаеси? деген суаллерге джевап бере. Ресимге аит левханы тапа. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эсерни къыскъартып икяе эте. ***Талебе:*** Икяеден парчаны ифадели окъуй. Баш къараманларны айыра эсернинъ эсас мевзусыны биле. Огъланчыкънынъ къуванч ве эеджанлыкъ киби дуйгъуларыны тасвирлеген парчаларны тапып ифадели окъуй. Икяени метинге якъын озь сёзлеринен айта биле. Икяе акъкъында анълатманы биле.
	24	2 с.	***Эрвин Умеров.*** «Омюрде ильки кере». Достлукъ, урьмет, яхшы мунасебет киби табиат чизгилерни ашлагъан, Энвернинъ табиатынынъ денъишювини тасвирлеген эсер.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Икяенинъ мевзусыны биле. Эсерни ифадели окъуй, парчаларгъа серлева къоя, план тизе, эсерге озь мунасебетини тасвирлей. Метинге якъын агъзавий икяе эте.

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

1. Къырымтатар халкъ масалы — «Къуш тилинден анълагъан бала».
2. Арап масалы («Бинъ ве бир гедже» масалларындан парча) — «Денъизджи Синдбад».
3. *Джафер Гъафар.* «Асанчыкънынъ куньлеринден».
4. *Айдер Осман.* «Балалар эви янында».
5. *Марк Твен.* «Гекильбери Финнинъ сергузештлери».

6 сыныф

Афтада 2 с.
Бедиий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Аятны бедиий шекильде акс эткен — эдебияттыр. Ифадели окъув бедиий эдебиятнен таныш олувнынъ шекли.	***Талебе:*** Аятнен таныш олув васталарындан бири — бедиий эдебияттыр. Ифадели окъув эдебиятнен къонушув ве онынънен терендже таныш олувнынъ шекили олгъаны акъкъында икяе эте.
	Халкъ агъыз яратыджылыгъындан			
	2	2 с.	Ахмет ахайнынъ лятифелери. Халкъ чизгилерини, онынъ табиатыны топлап акс эттирген образ — Ахмет ахайнынъ образы.	***Талебе:*** Ахмет ахай лятифелерининъ хусусиетлерини бельгилей. Шакъаларнынъ эсас фикирлерини бильдирген сёз ве ибарелерни бельгилей. Лексиканынъ хусусиетлерини айыра биле.
	3	2 с.	*Халкъ масаллары.* «Эйликке кемлик япма». Масалда реаль омюрнинъ акс олынувы, халкъ идеалы ве адетлерининъ аль олынувы, бахт ве яхшылыкъ акъкъында анълатувларнынъ ифаде этилюви. Масалда халкъ урф-адетлерининъ акс олынувы. ***Э.Н.*** Аллигория акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Халкъ масалы ибаресини анълата биле. Дикъкъат иле окъуй. Масал насыл башлангъанына ве биткенине эмиет айыра, масалнынъ серлевасыны тасдыкълагъан парчаны тапып ифадели окъуй. Къараманларнынъ характеристикасыны аныкълагъан сёз ве сёз ибарелерини тапа. Не ичюн масалнынъ серлевасы аталар сёзлеринден къоюлгъан? деген суальге джевап бере ве исбатлай. ***Э.Н.*** Аллигория акъкъында анълатманы тасвирлей.
	Джиан эдебиятынынъ тарихындан			
	4	2 с.	Къадимий Юнанистан эфсанелери.	***Талебе:*** Къадимий Юнанистан акъкъында, эфсанелери акъкъында лаф юрьсете. Эфсанени ифадели

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			«Деметра ве Персефона». Махсулат ве экинджилик танъри акъкъында эфсане. ***Э.Н.*** Эфсане акъкъында анълатма.	окъуй. Насыл чизгилеринен Деметра аддий къадынлардан фаркълана? деген суальге джевап бере. Деметранынъ аналыкъ чизгилерини тасдыкълагъан сатырларны тапып окъуй. Эфсанеге озь теэссуратларыны ресим вастасынен косьтере.
	5	3 с.	***Гомер.*** «Одисея». Трояадан Итакагъа къайткъанда, Одисейнинъ чешит беляларгъа огърагъанынынъ тасвири.	***Талебе:*** Эсерни ифадели ве дикъкъат иле окъуй. Сюжет ве композициясыны айта биле. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эр бир парчанынъ мундериджесини тафсилятлы (метинге эсасланып) икяе эте. Къараманнынъ фикир ве дуйгъуларыны анълата. Эсердеки, къыясларны тапып, оларнынъ эмиетини тарифлей.
	6	2 с.	***Эзоп.*** «Тильки ве юзюм». ***Э.Н.*** Басня (къысса) — уйдурманынъ анълатмасы.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Эзоп озь къысселеринде уйдырмаларында нелер ве кимлер устюнден кульгенини тасвирлей, неге чагъыргъаныны бельгилей, джевапларыны метиндеки сатырларнен исбатлай. Къысса (басня) — уйдырманынъ анълатмасыны сербест тасвирлей.
	Къырымтатар эдебиятынынъ тарихындан			
	7	1 с.	***Ашыкъ Умер.*** «Баарь кельди, гуль ачылды...». Баарьде орталыкъ чечек ачкъанынынъ, этрафтаки аджайип табиат манзарасынынъ акс олынувы.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирни ифадели окъуй, анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Шиирнинъ лексика ве фонетикасына эм де синтактик конструкцияларына эмиет бере, анъламагъа тырыша. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Шиирни эзберлей.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	8	2 с.	***Номан Челебиджихан***. «Ант эткенмен». Муэллифнинъ Ватанына садыкълыгъы, бахт ве азатлыкъ ичюн куреште халкъына ярдым этмеге азыр олгъаны. ***Э.Н.*** Къыяс акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирни ифадели окъуй, онынъ эсас мевзу ве гъаесини бельгилей, лексикасына дикъкъат эте. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Шиирни эзберден биле. Къыяс акъкъында анълатманы биле.
	9	2 с.	***Якъуб Шакир Али.*** «Ватан». Шиирде Ватанына садыкълыкъ ве севги дуйгъулары, онынъ огюнде борджу ве гъурурынынъ тасвирленюви. «Баарь». Баарь мевсимининъ тасвири. Бахтлы келеджекке ишанч. ***Э.Н.*** Шиир ве несир акъкъында.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирни ифадели окъуй. Онынъ эсас мевзу ве гъаесини бельгилей. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эсернинъ макъамыны (тон) анықълай. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Шиирий ве несир эсер акъкъында толу малюмат бере.
	10	2 с.	***Бекир Чобан-заде***. «Догъдым бир эвде». Тувгъан эв ве агъыр балалыкъ чагъыны хатырлав. ***Э.Н.*** Эпитет акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Дикъкъат иле шиирни ифадели окъуй. Шиирнинъ язылувына шаирнинъ аятындаки насыл вакъиалар, аллар себеп олгъаныны, анълата. Бекир Чобан-заденинъ шиирий шекильде яраткъан эсерининъ ресимини хаялда ярата. Эсерден там маналы левхаларны сече ве тасвирий васталарны анълата. Шиирге иллюстрация сыза. Эпитетнинъ анълатмасыны тасвирлей.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	11	3 с.	***Абибулла Одабаш***. «Унутмайджакъ». Оксюз къызчыкъ Эсманынъ фаджиалы такъдири, онынъ къараманлыгъы ве ирадеси акъкъында икяе. Бахтсызларгъа мерамет ве шефкъат догъургъан эсер.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, парчаларгъа боле ве серлева къоя. Тафсилятлы агъзавий икяе этмек ичюн план азырлай. Эсерден иллюстрациягъа аит парчаны тапа. Икяенинъ баш къараманлары — Эсма ве Исмаилнинъ характеристикасыны азырлай ве ифаде эте. Метинге эсасланып эсерни озь сёзлеринен икяе эте.
Дженктен эвель къырымтатар эдебиятындан				
	12	2 с.	***Ыргъат Къадыр.*** «Ыргъатнынъ хатиреси». Шаирнинъ агъыр ве ачлыкъ чеккен балалыгъы, шорбаджынынъ къабалыгъы, мераметсизлиги акъкъында хатырлавлары. «Анам». Анагъа севги онынъ чыдамлыгъы, рухий къаттылыгъына тиз чёкюв.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирни сербест ифадели окъуй. Ачлыкъ чеккен балалыгъы, байнынъ мераметсизлиги ве къабалыгъы тасвирленген левхаларны сес чыкъарып окъуй. Хаялында шаир яраткъан левхаларны козь огюне кетире ве тарифлей. Шиирде яшайышы тасвирленген инсаннынъ характеристикасыны тизе. «Ана» мевзусына инша-эссе яза.
	13	3 с.	***Эннан Алимов.*** «Къумру къанат керди». Балаларнынъ достлугъы акъкъында икяе. Оларнынъ дуйгъуларынынъ темизлиги ве самимийлиги. Табиатнен джанлы багъ.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Икяени ифадели окъуй, эр бир къысмына серлева къоя. Эсернинъ сюжет, композициясыны, образлар системасыны бельгилей. Меракълы левхаларны сече ве оларнынъ эсердеки эмиетини анълата. Къараманларнынъ образларыны догъру тасвирлей. Эсерде баш ве экинджи дередже вакъиаларны айыра биле. Тафсилятлы икяе эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	14	2 с.	***Абляй Шамиль Чонгъарлы.*** «Далгъа». Денъиздеки афатнынъ аджайип левхасы. Денъизнинъ ифаделенювинде языджынынъ усталыгъы. ***Э.Н.*** Джанландырув.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Окъуй. Языджы шиирде тасвирлеген манзараны хаялына кетире ве агъзавий ифаде эте. Метинде тасвирий, ифадели васталарыны тапа ве метинде оларнынъ вазифесини анълата. Икяени ифадели окъуй. Джанландырувнынъ анълатмасыны биле.
XX асыр къырымтатар эдебиятындан				
	15	2 с.	***Эшреф Шемьи-заде.*** «Бабамнынъ васиети». «Аслыхан» поэмасындан парча. Виджданлыкъ, инсаниетлик, эр бир адамнынъ ватаны ве халкъы огюндеки борджу, хаинликке, пахыллыкъкъа, мераметсизликке ёл бермемек акъкъында.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Парчаны ифадели окъуй. Мана ве дуйгъу вазифелерини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра, эсернинъ лексикасына эмиет бере. Парчаны насыл окъумакъ керек олгъаныны тайинлей. Бекбав акъайгъа характеристика бере, баш къараман насыл васиет къалдыргъаныны тарифлей. Бутюн поэманы окъуй.
	16	3 с.	***Шамиль Алядин***. «Узюльген йипнинъ багъланувы». Экинджи джиан дженкининъ фаджиалы вакъиалары, якъынларыны джойгъан инсанларынъ агъыр такъдирлери акъкъында икяе. Кичкене Дилявер — несиллер багъынынъ темсили. «Ана» — анагъа багъышлав.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Повесттен парчаны ифадели окъуй, къысымларгъа серлева къоя, тафсилятлы икяе этмек ичюн план азырлай. Эсерден иллюстрациягъа келишкен парчаны тапып ифадели окъуй. Эсерден эсасыны сече. Баш къараманларгъа — Дилявер, Мустафа агъа ве Асягъа характеристика бере. Тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай. Эсерни ифадели окъуй. Тесир эткен сатырларны бельгилей, ширнинъ гъаесини анълата, оны эзберден биле.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	17	3 с.	***Джевдет Аметов***. «Сербест динълейиджи». Аиледеки аньаневий мунасебетлер, миллий урф-адетлернинъ акс олынувы. Асаннынъ — истидаты, киргинлиги.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, онынъ сюжетини ве баш къараманларыны биле. Левхаларны сече ве оларнынъ эмиетини анълата, къараманларгъа, арекетлерине коре, характеристика бере, къысымларгъа боле ве серлева къоя. Агъзавий икяе этмеге азырлана.
	18	2 с.	***Черкез Али.*** «Отьмекнинъ къадири». Дженктен сонъки агъыр йыллар ве балалыкъ чагъы акъкъында икяе. «Макътавгъа ким ляйыкъ?». Зенаатлар устюнде фикир юрсетюв. Инсаннынъ ишкирлигине, усталыгъына къыймет кесюв.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни окъуй, икяеде тасвирленген вакъиаларны тасавур эте, онынъ эсас мевзусыны ве къараманларыны биле. Меметке характеристика бере. Иллюстрациягъа келишкен левханы тапа ве ифадели окъуй. Тафсилятлы агъзавий икяе этмеге азырлана. Отьмек акъкъында бир къач аталар сёзлери язып келе. ***Талебе:*** Эсерлерни ифадели окъуй. Муэллиф не себеп иле эсерни язгъаныны анълата. Бу уйдурмада инсан табиатынынъ насыл чизгилери мыскъылгъа огърагъаныны тайинлей. Башкъа халкъларнынъ уйдурмаларынен къыяс эте.
			Джиан эдебиятындан	
	19	3 с.	***Джонатан Свифт***. «Гулливер лилипутлар улькесинде». Гулливернинъ лилипутларгъа къаршы къоюлгъанынынъ манасы. Джаиллик, зорбалыкъ, хаинлик киби табиат чизгилерини тенкъид этюв.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни я да онынъ парчаларыны сербест окъуй, онынъ тарихий эсасыны биле, муэллиф тарафындан тасвирленген вакъиа ве арекетлерини тарифлей.Сюжетни бельгилей, эсас левхаларыны айыра. Тасвирий васталарыны тапа ве эсерде ролюни анълата.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Сюжетнинъ илерилевинде фантастиканынъ ролю. ***Э.Н.*** Сатира акъкъында анълатма.	Баш къарамангъа характеристика бере (Гулливер Лемюэль башта эким, сонъра бир къач гемилернинъ капитаны). Сатира акъкъында бильген малюматны тарифлей.
	20	4 с.	***Рей Дуглас Бредбери.*** «Бутюн яз бир куньде». Инсанларны ер юзюндеки хавфтан, гъарезликтен сакъламагъа арекет эткен фантастик икяелер. Яхшылыкъ яманлыкътан устюн чыкъмасына арзулар.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Икяени ифадели окъуй, окъугъанда пейда олгъан теэссуратларынен пайлаша. Венера курресинде кунешнинъ пейда олынувы вакътында Маргонынъ арангъа къапагъан балаларнынъ арекетлерини анълата. Бу икяе фантастика жанрына аит олгъаныны исбатлай. Роллерге болип, ифадели окъувны азырлай.
	Земаневий къырымтатар эдебиятындан			
	21	4 с.	***Урие Эдемова.*** «Гъайып аскернинъ анасы». Икяеде дженк мевзусы. Дженктен къайтмагъан аскернинъ анасынынъ фаджиасы.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй, парчаларгъа боле, серлева къоя, икяе этмек ичюн план тизе. Муэллиф не себеп иле эсерни язгъаныны анълата. Левхаларны сече ве оларнынъ эмиетини анълата. Анагъа ве онынъ огълуна характеристика бере; Джевдетнинъ сонъки мектюбини, Фатма аптенинъ кочювден ред экенини тасвирлеген парчаларны эсерден сечип окъуй. Тафсилятлы агъзавий икяе эте.
	22	4 с.	***Айдер Осман.*** «Таныш козьлер». Сюргюнлик вакътында къырымтатар халкъынынъ башына кельгенининъ; сюргюн этильген вакъытта анасыны джойгъан,	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Повестьни ифадели окъуй, онынъ эсас мевзусыны, баш къараманларыны биле, икяе этмек ичюн план азырлай. Эсернинъ тарихий эмиетини, онынъ къыйметини анълата. Иллюстра-

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			хаялында анасынынъ сымасыны сакълагъан Дилявернинъ такъдирининъ акс олынувы. ***Э.Н.*** Повестьнинъ анълатмасы.	циягъа келишкен левханы тапа ве ифадели окъуй. Повестьни агъзавий икяе эте. «Аилемде сюргюнликнинъ излери» мевзусына инша яза. Повестьнинъ анълатмасыны биле.
	23	1 с.	***Таир Халилов.*** «Меджит акъайнынъ сельбилери». Дженк йылларында олып кечкен фаджиалы вакъиаларнынъ тасвири. Меджит акъайнынъ къараманий арекетлери.	***Талебе:*** Языджы акъкъында къыскъа малюмат бере. Икяени ифадели окъуй, онынъ эсас мевзу ве гъаесини биле, тарихий эсасыны анълата. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере, эсерге озюнинъ мунасебетини икяе эте. Роллерге болип окъумагъа азырлай.

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

Къырымтатар халкъ масалы. «Саран бай ве ыргъат».

Къадимий Юнанистан эфсанелери. «Гераклнынъ къараманлыкълары».

Даниэль Дефо. «Робинзон Крузонынъ аяты ве аджайип адиселерге огърагъаны».

Къырымтатар халкъ эфсанеси. «Аювдагъ».

Изет Эмиров. «Къартал къаянынъ къарталы».

Решид Мурад. «Йылдырым».

Къырымтатар халкъ эфсанеси. «Отьмекке урьмет».

7 сыныф

Афтада 2 с.
Бедиий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Бедиий эдебиятта акъикъий аятнынъ акс олынувы.	***Талебе:*** Инсан — бедиий эдебиятнынъ эсас объекти. Бедиий эдебиятнынъ зенгинлиги ве жанр тарафындан чешитлиги акъкъында икяе эте.
	Халкъ агъыз яратыджылыгъындан			
	2	2 с.	Риваетлер. «Къулакъсыз Алим». «Къаравуллар мейданында». Халкъ къараманы Алим Азамат огълу акъкъында риваетлер.	***Талебе:*** Ривает акъкъында малюмат бере. Бу жанрнынъ хусусиетлерини ве мешурлигини анълата. Риваетни дикъкъат иле ифадели окъуй, къараманларнынъ характеристикасыны анықъламагъа ярдым эткен левхаларны сечип окъуй, Алим Азамат огълунынъ толу характеристикасыны бере. Окъулгъан эсерлернинъ тарихий эсасыны тайинлей ве озь теэссуратларыны язма шекильде азырлай.
	3	4 с.	Эфсанелер. «Еди къую». Адий халкънынъ джесюрлиги ве ишкирлиги, оларнынъ табиатнен багъы акъкъында эфсане. «Демирджи дагъы». Баскъынджылардан озь юртуны къорчалавда фаджиалы эляк олгъан Мерьем, Демирджи дагъынынъ пейда олувы акъкъында эфсане. ***Э.Н.*** Эфсане акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Эфсане акъкъында малюмат бере, онынъ хусусиетлерини анълата. Бу вакъиа не заман ве не ерде олып кечкенини тарифлей, тарихий эсасыны тайинлей. Сюжетини ве баш къараманларыны биле, эмиетли левхаларны айыра, баш къарамангъа характеристика бере, агъзавий икяе этювни азырлай. Эфсане акъкъында, анълатманы тарифлей.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	Джиан эдебиятындан			
	4	2 с.	«Роланд акъкъында йыр» — орта асырларнынъ къараманий эпосы, онынъ образында френк халкъынынъ къараманий, ватанперверлик идеалынынъ тарифленюви. Эсерде гиперболизация ве образларнынъ манументаллиги.	***Талебе:*** Френк эпосы акъкъында сербест тариф эте. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Ганелон, Роланд, Оливьер ве Турпинлернинъ образларына къыймет кесе, оларнынъ табиатларынынъ эсас чизгилерини айыра, эсернинъ эсас проблемасыны бельгилей. Ганелоннынъ арекетлерини, метинге эсасланып анълата. Карл образынынъ онынъ тюшюнинъ гъаевий манасыны бельгилей, бу тарифлернинъ эсерде эмиетини анълата. Алланынъ джезасы акъкъында левханы мустакъиль шекильде агъзавий икяе эте.
	5	3 с.	***Роберт Бернс.*** «Акъикъатлы факъырлыкъ». Халкънынъ адалетлик, акъикъат акъкъында тасавуры. Халкъ йырларына якъынлыкъ.	***Талебе:*** Шаир акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Шаирнинъ шиирде тасвирлеген сёзлерининъ адалетлик дереджесини, оны не ачувландыргъаныны аныкълай. Эсернинъ эсас фикрине аталар сёзлеринден ангиси келишкенини бельгилей. Эсернинъ шакъа ве аджыныкълы ерлерини окъувда бельгилей. Эзберден биле.
	6	2 с.	***Джордж Гордон Байрон.*** «Аятынънынъ ёлуны тамамладынъ, къараман!». Ватан ичюн курешлерде эляк олгъан къараманнынъ шуретине йыр. Ширнинъ лексикасынынъ хусусиетлери, онынъ пафосы.	***Талебе:*** Шаир акъкъында малюмат бере, эсерни дикъкъат иле окъуй. Шиирнинъ къурум такъымыны хусусиетлерини ве эсас мевзусыны аныкълай. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Мевзу, гъае композициясыны беян эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	7	3 с.	***Джеймс Олдридж***. «Баба ве огъул» — «Сонъки дюйм» повестинден парча. Асырнынъ эсас мевзуларындан бири — ана-бабалар ве балалар арасындаки мунасебетлер. Шахсий нумюненинъ кучю. Тувгъан инсаннынъ такъдири ичюн джевапкярлыкъ. Язынджынынъ усталыгъы: (къараманларнынъ ички дуйгъуларыны, оларнынъ мунасебетлерини корьсетювинде). ***Э.Н.*** Новелла. Новеллада диалогнынъ (субетнинъ) эмиети.	***Талебе:*** Язынджы акъкъында малюмат бере. Новелланы дикъкъат иле окъуй, хавфлыкъ дакъкъаларында къараманларнынъ табиатларынынъ айдынлашувы; бирде бир пердени гонъюльден оларакъ окъуй ве коментирлей. Баба ве огъулгъа характеристика бере. Шахсий нумюнени тасвирлеген левханы тапып окъуй, бу парчаны къыскъартып озь сёзлеринен икяе эте. Окъугъан новеллагъа нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Новелланынъ анълатмасыны биле, онда субетнинъ эмиетини тарифлей ве мисаллернен исбатлай.
	Къырымтатар эдебияты тарихындан			
	8	2 с.	***Усеин Шамиль Тохтаргъазы.*** «Дюньяда не вар?». Яхшы яшайыш ичюн курешке чагъырув. Зулумлыкъкъа огърагъан халкъына шевкъатлыкъ. «Не керек?». Бильгининъ къыймети. Маарифке, тасиль алмагъа чагъырув.	***Талебе:*** Шаир акъкъында малюмат бере, шиирни догъру окъуй. У.Ш. Тохтаргъазынынъ лирикасынынъ пафосыны бельгилей. Дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эпитет ве метафораларны тапа ве эсерде оларнынъ эмиети ве къыйметини анълата, тильнинъ хусусиетини тарифлей. Шиирлерден бирини эзберден биле.
	9	2 с.	***Бекир Чобан-заде.*** «Тувгъан тиль». Тувгъан тильнинъ дюльберлиги ве ифаделиги; онынъ ахлякъий ве рухийлиги акъкъында шиир. «Яз акъшамы эв алдында».	***Талебе:*** Язынджы акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле тюшюнджеге далып шиирлерни окъуй. Шиирлернинъ эсас мевзуларыны ве къурумынынъ хусусиетлерини бельгилей. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; гъаесини, мевзу ве композициясыны беян эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Муэллифнинъ аиледе миллий аньанелер, бала тербиеси, халкъ рухы, мераметлиги, дюльберлиги акъкъында тюшюнджелери. ***Э.Н.*** Эпитет.	Мумкюн олса, бу шиирлернинъ язувында нелер себепчи олгъаны-ны, не ерде ве не вакъыт язылгъанларыны тарифлей. Шиирлерден бир де бирини эзберден биле. Эпитет акъкъында бильгилерни тарифлей.
	10	4 с.	***Умер Ипчи.*** «Куреш». Койде халкънынъ яшайышынынъ реалистик сюретте акс этилюви. Ичтимаий адалетсизликке фукъарелернинъ агъыр вазиетине къаршы халкъ наразылыгъы уянувынынъ индже ве акъикъатий тасвирленюви. ***Э.Н.*** Бедиий эдебиятнынъ жанрлары. Икяе ве повесть.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле эсерни окъуй, эр бир къысмына серлева къоя ве икяе эте. Чомайнынъ апансыздан енъиши, джемаатнынъ хайырлавларыны тасвирлеген левхаларны тапып окъуй. Халкъымызнынъ урф-адетлери тасвирленген парчаларны метинге якъын икяе эте. Бедиий эдебиятнынъ жанрларыны тарифлей. Икяе ве повесть акъкъында анълатмаларны бере, араларындаки фаркъны анълата.
	11	1 с.	***Амди Герайбай.*** «Татар оджасына». Къырымтатар оджасынынъ маариф огърунда куреште федакярлыгъы, джемиетте аджыныкълы алынынъ тасвирленюви.	***Талебе:*** Шаир акъкъында малюмат бере. Шиирни окъуй, эсас мевзу ве гъаесини тайинлей. Эсернинъ гъаевий-бедиийлик хусусиетини анълата. Шиирге нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Оджалыкънынъ кечмишини ве бугуньки кунюни къыяс эте. Шиирни эзберден биле.
			XX асыр эдебиятындан	
	12	1 с.	***Ыргъат Къадыр.*** «Догъдым бир заманлар бир дым эвчикте». Шаирнинъ агъыр, къуванчсыз балалыгъы, яш несильнинъ бахтлы келеджекке ишанувнынъ тасвирленюви.	***Талебе:*** Шаир акъкъында малюмат бере, шиирни ифадели окъуй. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра. Эсернинъ тиль хусусиетини анълата.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	13	4 с.	***Мамут Дибагъ.*** «Ферат». Фератнынъ характеринин муреккеп тизилювине, онынъ омюрде озюнинъ ерини тапмасы, зенаат сечими акъкъында икяе.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй, эр бир къысмына серлева къоя; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Метинден Фератнынъ образыны тасвирлеген левхалардан цитаталар сечимини азырлай; эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; озь джевабынынъ планыны тизе.
	14	6 с.	***Эшреф Шемьи-заде.*** «Озьбекстан балладасы». Къырымтатар халкъынынъ фаджиалы такъдири, адалетнинъ енъеджегине ишанув. «Алиме» (поэмадан парча). Экинджи джиан дженкининъ къараманы, разведкаджы Алиме Абденнанова, яшлыгъына бакъмай джесюрлиги, алидженаплыгъы, гестапонынъ диварларында фаджиалы эляк олувы акъкъында поэма.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй. Насыл шаркъ эфсанеси эсасында бу эсер яратылгъаныны беян эте; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерни айыра. Джевабынынъ планыны тизе ве ярдымджы цитаталар сечимини азырлай. Поэманынъ эр бир къысмыны метинге якъын озь сёзлеринен икяе эте, муэллифнинъ фикирлерини онынъ ички дуйгъуларыны ифаделей. Эсердеки эпитетлер ве метафораларны сече, оларнынъ эмиетини анълата; юксек лексикагъа аит сёзлерни тапа. Бегенген бир парчаны эзберден биле.
	15	5 с.	***Шамиль Алядин.*** «Теселли». Салядин агъанынъ къорантасынынъ инкъиляп ве къардашлар дженки вакътында фаджиалы такъдири. Къырым топрагъында, урушларнынъ биринде эки агъа къардаш Рустем ве Фикрет къарама къаршы ордуларда дженк этип, козьме-козь корюшювлери.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, эр бир къысымгъа серлева къоя; Рустем, Фикрет, Салядин агъанынъ хасиетнамелери тасвирленген левхаларны тапа, ве къыяс эте. Эсерге эсаслап языджынынъ позициясыны тариф эте; къырымтатар аилесининъ урф-адетлерини, яшайышыны тасвирлеген левхаларны тапып окъуй;

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Салядин агъанынъ сымасында миллий хасиетлернинъ тасвирленюви.	Рустемнинъ ана-бабасынен корюшкенини тасвирлеген парчаны роллерге болип окъуй. «Салядин агъанынъ къорантасы» мевзусына инша яза. Эсерге озюнинъ теэссуратларыны ресим сызаракъ косьтере.
	16	3 с.	***Юсуф Болат.*** «Алим» (романдан парча). Эки осьмюр Алим ве Февзи арасында олгъан самимий достлукънынъ къандырыджы сюретте акс олынувы. Табиатларынынъ инсафлыкъ, саф ниетли, алидженаплыкъ киби чизгилерининъ беян олынувы.	***Талебе:*** Язызджы акъкъында малюмат бере. Романдан парчаны ифадели окъуй; эсернинъ тарихий эсасыны бельгилей; баш къараманларнынъ образларыны беян эте; эсас мевзуны айыра; окъулгъан парчанынъ къысымларына серлева къоя; Прометей ве Алим образларыны тенъеештире; тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай.
	17	2 с.	***Джеваире.*** «Джанымдан азизим». Ана рухунынъ кучлигине, чыдамлыгъына баш эгюв. Аналыкъ акъкъында шаиренинъ тюшюнджелери. «Оджапчем». Шаиренинъ озь оджасына севгиси, онынъ алидженап эмегине багъышлангъан шиир.	***Талебе:*** Шаире акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирлерни ифадели окъуй, анагъа ве оджагъа севги, миннетдарлыкъ бильдирген сатырларны тапып ифадели окъуй; къыясларны тапып дефтерге яза; ананынъ ве оджапченинъ дуйгъулары ифаделенген сатырларны тапа, оларнынъ арасындаки багъны анълата. Бир де бир шиирни эзберден биле.
	Заманевий къырымтатар эдебиятындан			
	18	1 с.	***Сейтумер Эмин.*** «Баарь кельди». Баарь — къуванч ве умют вакъты. Сыджакъ мемлекетлерден къайткъан турналар, сюргюнликке огърагъан шаирнинъ Ватанына асретлигининъ темсили. «Гузель Къырым».	***Талебе:*** Шаир акъкъында къыскъа малюмат бере. Шиирлерни ифадели окъуй. Дуйгъуларына тесир эткен сатырларны тапып ифадели окъуй; оларнынъ къайсы бирлери суаль ве къайсы бирлери шубе догъургъанларыны бельгилей; шиирлернинъ эсас мевзуларыны, гъае ве композицияларыны тарифлей; мана ве дуйгъу вазифесини

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Къырымнынъ аджайип табиатынынъ тасвирленюви. Ватанына севги, онынъ иле корюшмесине арзусы. Балалыкъ ве генчлик чагъыны хатырлав ве тасавур этюви.	беджерген сёзлерни ве сёз бирекмелерини айыра; шиирлерде эпитет ве метафораларны тапа, оларнынъ эмиетини анълата. Шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей.
	19	3 с.	***Рустем Муедин.*** «Асанчыкъ ве Къашкъачыкъ». Сюргюнлик мевзусы. Бутюн халкънынъ хорланувы. Асаннынъ ве онынъ севимли копечиги «Къашкъачыкънынъ» чеккен азаплары ве эляк олувлары акъкъында икяе.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Икяени дикъкъат иле окъуй, эр бир къысымына серлева къоя. Эсернинъ эсас мевзусыны, гъаесини бельгилей. Къараманларнынъ табиатларына, оларнынъ арекетлерине къыймет кесмеге ярдым эткен левхаларны сечип окъуй; икяенинъ тарихий эсасыны ве акъикъатлигини беян эте. Асан ве Къашкъачыкъны тасвирлеген левхаларны тапып окъуй.
	20	3 с.	***Айдер Осман.*** «Аметнинъ козьяшлары». Аметнинъ фаджиалы такъдири, сюргюн олунгъан ерлерде комендант режими вакътында къырымтатарларнынъ укъукъсыз вазиети. Аметнинъ джесюрлиги, чыдамлыгъы, окъумагъа авеслиги. Адий инсанларнынъ достлугъы ве ниетдешлиги.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, онынъ тарихий эсасыны бельгилей; къараманларнынъ табиат чизгилерине къыймет кесмеге ярдым эткен; къырымтатарларнынъ сюргюнликте агъыр яшайышлары тасвирленген левхаларны сече ве ифадели окъуй; комендантнынъ Аметке нисбетен мунасебетини, Аметнинъ балалыкъ чагъыны хатырлагъаныны акс эткен парчаларны метинге эсасланып, агъзавий ифаде эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	21	1 с.	***Ремзи Бурнаш***. «Ана тилим», «Сакъавланма, эй кадяй!». Тувгъан тиль акъкъында тюшюнджелер. Шаирнинъ яшларгъа насиаты.	***Талебе:*** Языджы акъкъында малюмат бере. Шиирлерни ифадели окъуй, онынъ эсас мевзу ве гъаесини, композициясыны беян эте; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; лексика ве синтактик конструкцияларгъа, шиирнинъ фонетикасына, бедиий сымаларына, къафиесине эмиет бере ве талиль эте. Шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей. Бир де бир шиирни эзберден биле.

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

1. *Агъа-къардаш Гримм.* «Алты акъкъу».
2. *Джек Лондон.* «Мексикаджы».
3. *Юсуф Болат.* «Арзы къыз».
4. *Мамут Дибагъ.* «Концерт».
5. *Эмиль Амит.* «Учурымлы ёл».
6. *Эшреф Шемьи-заде.* «Къарт багъчеван акъкъында икяе».

8 сыныф

Афтада 2 с.
Бедиий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Эдебият — сёз санаты. Санатта — аятнынъ образлы акс олынувы.	***Талебе:*** Эдебият — сёз санаты олгъаныны ве чешит саалларда: эдебият ве илим; эдебият ве аят, эдебият ве санат ве дигер чешитлерининъ ишлетилювини тасдыкълай.
	Халкъ агъыз яратыджылыгъындан			
	2	2 с.	Халкъ йырлары. Халкъ йырларынынъ жанр тарафындан зенгинлиги ве чешитлиги. Тарихий йырлар. «Порт-Артур», «Шомпол». «Урал дагъы». Бу йырларда акъикъатта олып кечкен вакъиаларнынъ акс олынувы.	***Талебе:*** Халкъ йырларынынъ анълатмасыны бере, ашагъы сыныфлардан кечильген мевзуларны хатырлай; халкъ йырларынынъ эсас мевзуларыны тарифлей, джевабыны йырларгъа эсасланып исбатлай; халкъ агъыз яратыджылыгъында тарихий йырларнынъ ерини бельгилей. Йырларны эзберден биле.
	3	2 с.	Лирик ве мерасим йырлары. «Ай дагълар», «Эля козьлюм». Инсаннынъ аятында муим вакъиаларнен багълы олгъан йырлар. Эсас мевзулары: севги, садыкълыкъ, сеадет. Севгилининъ образы.	***Талебе:*** Лирик ве мерасим йырларнынъ анълатмасыны бере, оларнынъ эсас мевзуларыны къайд эте, джевабыны йырларнынъ сатырларынен исбатлай, бу йырларнынъ къырымтатар медений мирасында олгъан ерини ве эмиетини тарифлей; йырларны эзберден биле.
	4	4 с.	Лирик дестанлар. «Таир ве Зоре». Халкънынъ догърулыкъкъа, инсаниетликке ишанувы, онынъ адалет	***Талебе:*** Лирик дестаннынъ анълатмасыны бере; оларнынъ эсас мевзусыны, сюжетини, ишлетильген образлы тиль васталарны тариф эте; башкъа халкъ лирик дестанлардан мисаль кетире биле. Эсас

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			ичюн, зулумгъа къаршы курешининъ акс олынувы. Лирик дестанларнынъ эсас мевзусы — эки яшнынъ бир бирине севгиси ве бахт ичюн курешюви. ***Э.Н.*** Дестан акъкъында анълатма.	къараманларнынъ хасиетнамелерини бере. Таир ве Зоренинъ табиат чизгилерини тарифлеген сатырларны тапып ифадели окъуй, дестанны метинге якъын ве онъа эсасланып агъзавий тафсилятлы икяе эте. Дестаннынъ анълатмасыны сербест икяе эте.
	5	4 с.	«Чора Батыр». Эпоста халкъ аяты, акъикъатта олгъан вакъиалар, тарихий адиселернинъ акс олынувы. Парлакъ шахыс, зулумны енъген, рухий кучнинъ саиби. ***Э.Н.*** Эпос акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Эпоснынъ мундериджесини биле, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; образларнынъ системасыны, эсас мевзу, гъаесини тарифлей. Нарик, Чорабатыр ве Алибейнинъ образларына хасиетнаме берип къыймет кесе; Менгли Сулу ве Ханикей образларынынъ эпоста эмиетини анълата. Халкънынъ акъикъий яшайышы, онынъ тарихы акс олунгъан парчаларны окъуп, метинге якъын агъзавий икяе эте. Эпос акъкъында анълатманы тарифлей, онынъ хусусиетлерини анълата.
	Джиан эдебияты тарихындан			
	6	2 с	«Рамаяна». Рам танъры, онынъ къараманлыкълары ве алидженап арекетлери акъкъында къадимий индистан эпик поэмасы. Эсерде реаллик ве фантастика, онынъ тиль зенгинлиги.	***Талебе:*** Эсерни ифадели окъуй, Рамнынъ Раваананен урушувы ифаделенген левханы метинге эсасланып тарифлей; Айдохья шеэрининъ сакинлери Рамнынъ джумертлиги; Ситанынъ дюльберлиги, Брахманынъ окъу тасвирленген парчаларны тапып ифадели окъуй; окъулгъан эсерге нисбетен озь теэссуратларыны ресим шекильде беян эте.
	7	4 с.	***Низами Гянджеви***. «Лейли ве Меджнун». Н. Гянджеви — улу азербайджан шаири.	***Талебе:*** Низами Гянджевийнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлуны икяе эте; эсернинъ мундериджесини биле; Лейли ве Кейснинъ севгисини акс эткен сатырларны айыра; не

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Поэма — севгиге йыр. Поэманынъ тарихий эсасы. Баш къараманларнынъ фаджиалы такъдирлери, ольмейджек севгилери. Бутюн дюнья окъуйджыларнынъ бу эсерге мерагъы.	ичюн Кейсни Меджнун деп чагъыргъанларны тарифлей; оджа теклиф эткен 3—4 парчаларны ифадели окъуй; севги акъкъында бегенген сатырларны сечип эзберлей; поэманы бутюнлей окъуй.
Джиан эдебиятындан				
	8	4 с.	***Вильям Шекспир.*** «Ромео ве Джульетта». Рухландырув (Возрождение) девири. Дуйгъу ве хурафатнынъ (предрассудок) чатышмасы. Баш къараманларнынъ севгисининъ гъалебеси ве фаджиасы. ***Э.Н.*** Драматик жанрларындан бири трагедия.	***Талебе:*** Рухландырув девирине къыймет кесе. В. Шекспирнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте; трагедиянынъ сюжетинен таныш; Ромео ве Джульеттанынъ багъчада корюшувининъ пердесини (II акт, II перде) ифадели окъуй ве бу перденинъ эсерде эмиетини анълата. Къараманларгъа характеристика бере; образлы тиль васталарны тариф эте; «Таир ве Зоре» дестанынен къыяс эте. Драматик жанрларынынъ анълатмасыны биле.
	9	4 с.	***Антуан де Сент-Экзюпери.*** «Кичкене принц». Масал шеклинде язылгъан ахлякъий-фельсефий мундериджели повесть. Баш къараманларнынъ омюрнинъ къыймети, инсанлар арасындаки мунасебетлернинъ къуванчы; дюльберлик, яхшылыкъ, этрафта олгъанларгъа садыкълыкъ ве джевапкярлыкъ; эр кунни бахтлы этмеге ынтылув. Масалнынъ бедиий хусусиети тылсым ве фантастика элементлери, метиннинъ ички манасы. ***Э.Н.*** Метиннинъ гизли манасы (подтекст).	***Талебе:*** Антуан де Сент-Экзюпериининъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Баш къарамангъа хасиетнаме тизе; кичкене принц къомшуларындан кеткенде онынъ фикирлерине эмиет бере; масалнынъ ахлякъий-фельсефий манасыны ифаде эткен тасвирий тиль васталарыны сече ве беян эте; эсерни къыскъартып икяе эте. Масалнынъ тилинде олгъан афоризмлерни сечип яза. Метиннинъ гизли манасынынъ (подтекстнинъ) анълатмасыны бере.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
Къырымтатар эдебиятынынъ уянув деври				
	10	3 с.	***Осман Акъчокъракълы.*** «Ненкеджан ханым тюрбеси». Повестьнинъ тарихий эсасы. Ненкеджан ханым ве Саляхиддин бекнинъ фаджиалы эляк олувы — севгининъ гъалебеси. Къараманларнынъ джесюрлиги, севгилерине садыкъ олувы. Ханнынъ ве онынъ якъынларынынъ мераметсизликлерине къаршы турув.	***Талебе:*** О. Акъчокъракълынынъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Эсернинъ мундериджесини биле, сюжетини бельгилей; баш къараманлар Джанике ханым, Токътамыш, Ехуда Бихим, Саляхиддин бекнинъ сымаларына хасиетнаме берип къыймет кесе; повестьнинъ тарихий эсасыны, онынъ къырымтатар эдебиятында ерини тарифлей. Чуфут Къаледе олып кечкен фаджиалы адисени озь сёзлеринен икяе эте. «Лейли ве Меджнун», «Ромео ве Джульета», «Таир ве Зоре», «Ненкеджан ханум тюрбеси» — севги гимни мезвусына агъзавий инша азырлай.
	11	3 с.	***Исмаил Гаспринский.*** Маарифчилик ве неширджилик фаалиети, эсерлеринде джемаатчылыкъ идеалынынъ акс олынувы. Гаспринскийнинъ публицистикасы.	***Талебе:*** XIX асырнынъ сонъу XX асырнынъ башында инкишаф эткен эдебият, онынъ акъынтылары акъкъында икяе эте, Гаспринскийнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Онынъ къырымтатар эдебиятында ери ве эмиетини бельгилей. Гаспринскийнинъ маарифчилик, неширджилик ве публицистика сааларында фаалиетине къыймет кесе, джевапларыны исбатлай.
	12	2 с.	***Абдулла Лятиф-заде.*** «Омюр». Омюр, онынъ инкишафынынъ къанунлары, бахт акъкъында фельсефий тюшюнджелер. «Мужде». Шаркъ къадынынынъ такъдири акъкъында шиир. Янъы девирнинъ ихтималлыгъы.	***Талебе:*** А. Лятиф-заденинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Онынъ иджадында янъы мевзуны бельгилей; шиирлерни ифадели окъуй, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; шиирлерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; эзберден бир де бир шиирни биле.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
XX асыр эдебиятындан				
	13	4 с.	***Умер Ипчи.*** «Зейнеп тизе». Бириниджи Джиан дженки нетиджелерининъ акс олынувы. Ана севгисининъ кучю. Ананынъ баласы ичюн къайгъыларынынъ тасвирленювининъ психологик теренлиги.	***Талебе:*** У. Ипчининъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Эсернинъ мундериджесини биле, онынъ тарихий эсасыны бельгилей, сюжет элементлерининъ бедиий ролюни, онынъ композициясыны тарифлей; баш къарамангъа характеристика бере, онъа нисбетен муэллифнинъ мунасебетини тарифлей. Агъзавий икяе этювнинъ планыны тизе; окъулгъан икяеге нисбетен озь фикирлерини яза.
	14	2 с.	***Эшреф Шемьи-заде.*** «Акъшам денъиз ялысында». Акъшам денъизининъ гузеллик левхалары. Омюрге, этрафтаки алемге къуванч, севги. «Шайлы къыз». Къырымнынъ поэтик образы, табиатынынъ аджайиплиги.	***Талебе:*** Э. Шемьи-заденинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Лирик эсерлерине къыймет кесе; окъулгъан шиирлернинъ эсас мевзусыны бельгилей; языджы тарифлеген левхаларны хаялында тасавур эте ве озь дуйгъуларынен пайлаша; метинлерден тасвирий васталарны сече ве эмиетлерини анълата, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; лугъатнен файдаланмагъа биле.
	15	5 с.	***Юсуф Болат.*** Языджы-драматург. «Той девам эте». Чатышманынъ шекли ве онынъ чезими. Омюрдеки менфий алларынынъ къамчылавы, янъылыкънынъ эскилик узеринден гъалибиетини тасдыкълавы.	***Талебе:*** Ю. Болатнынъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Пьесанынъ мундериджесини биле, дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; сюжет элементлерининъ (муэллифнинъ характеристикасы, къараманнынъ портрети, арекетлери, пейзажи) гъаевий-бедиий ролюни тарифлей;тильнинъ тасвирий васталарынынъ эмиетини анълата; окъулгъан эсерге нисбетен озь фикирлерини ифаделей; эсернинъ бизим куньге аитлиги ве эмиети акъкъында икяе эте.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Э.Н. Драматик жанрлары.	Драматик жанрларыны тарифлей ве оларнынъ хусусиетлерини анълата.
Земаневий къырымтатар эдебиятындан				
	16	4 с.	***Шамиль Алядин.*** «Эльмаз». Эльмазнынъ такъдири, онынъ аяткъа кечирильмеген хаяллары, дженкнен къыскъартылгъан омюри акъкъында икяе. ***Э.Н.*** Повесть. Повестьнинъ анълатмасыны бере.	***Талебе:*** Ш.Алядиннинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Эсерни бутюнлей окъуй; эр бир къысмына серлева къоя; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере. Эльмазнынъ характеристикасыны ифаделеген сатырларны сечип окъуй; онъа къыймет кесе; эсернинъ эсас мевзусыны гъае ве композициясыны, тарихий эсасыны бельгилей. Агъзавий джевабынынъ планыны тизе ве окъулгъан эсерге нисбетен озь фикирлерини язып ифаделей.
	17	1 с.	***Сейтумер Эмин.*** «Адалет кунеши». Къырымтатарларнынъ тарихий ватанына къайтмасы ичюн курешкен мешур арекетчи Джеббар Акимовгъа багъышлангъан поэмадан парча. Онынъ джесюрлигине, чыдамлыгъына баш эгюв.	***Талебе:*** С. Эминнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлу акъкъында икяе эте. Поэманынъ мундериджесини биле; дерсликте теклиф этильген суаллерге джевап бере; эсернинъ гъаесини ве мундериджесини, тасвирий васталарыны икяе эте. Мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; шиирни талиль эте; окъулгъан поэмаъга нисбетен озь фикирлерини язма шекильде ифаделей.
	18	2 с.	***Идрис Асанин.*** «Артыкъ етер козьяшы». Ватанымызнынъ парлакъ келеджеги ичюн окъумагъа, чалышмагъа чагъырув. «Эй, йигитлер, джесюр олунъ!».	***Талебе:*** И. Асаниннинъ омюр ве яратыджылыгъы акъкъында икяе эте; шиирлерни ифадели окъуй; эмоциональ дуйгъуларны сеслендирген сатырларны акс эте; мюмкюн олса, шиирнинъ не ерде, не вакъыт язылгъаныны ве не себеп олгъаны

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Ватанына къайткъан халкъны адалет, акъ-укъукъ ичюн курешке чагъырув. «Бизим къызлар». Къадын-къызларнынъ дюльберлигини шерефлев, халкъ урф-адетлерини, намус сакълав мевзулары.	ны бельгилей; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; эсерлернинъ эмиетини ве оларда ишлетильген тасвирий васталарнынъ ролюни бельгилей; бир де бир шиирни эзберден биле.
	19	2 с.	***Энвер Селямет.*** «Санъа». Этрафтаки алемнинъ дюльберлиги, инсан ве табиатнынъ бирдемлиги. «Эр шейинъдем, Ватан!». Шаирнинъ Ватанына садыкълыгъы, федакярлыгъы — эсернинъ гъаеси.	***Талебе:*** Э. Селяметнинъ омюр ве яратыджылыкъ ёлуны икяе эте. Эсерни ифадели окъуй; гъаевий мундериджесини биле; эсас мевузсыны айыра; мана ве дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра; шаирнинъ позициясыны анықълай; къыяс ве эпитетлерни тапа ве оларнынъ эсердеки эмиетини бельгилей.

СЫНЫФТАН ТЫШ ОКЪУВ

1. Къырымтатар лирик дестаны. «Наркъамыш».
2. *Алишер Навои.* «Фархад ве Ширин».
3. *Проспер Мериме.* «Новеллалар» (сечимли).
4. *Айдер Осман.* «Къайтув».
5. *Юсуф Болат.* «Дубаралы той».
6. *Шакир Селим.* «Багъчасарай», «Хансарайнынъ кольгелери».

9 сыныф

Афтада 2 с.
Бедиий эсерлер окъувына 55 с.
Сыныфтан тыш окъув дерслерине 4 с.
Нутукъ инкишафы дерслерине 8 с.
Резерв 1 с.

Дерснинъ кечи-рильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	1	1 с.	Кириш. Къырымтатар эдебият тарихынынъ умумий такъдими.	Инсаннынъ аятыны онынъ тарихыны акс этиджи эдебият акъкъында, сёзнинъ хусусиети онынъ эстетик ве образлылыкъ дуйгъу табиатыны ифаделей.
	Къадимий тюрк ядикярлыкълары (абиделери)			
	2	3 с.	Орхон-Енисей язылары (VII—VIII асырнынъ абиделери). Къыскъа малюмат. Рун язылары. Махмуд Кашгъарийнинъ «Дивану лугъат-ит-тюрк» эсери. XI асыр эдебий тильнинъ инкишафы ве юксек дереджесининъ нумюнесидир.	***Талебе:*** Къадимий тюрк абиделерининъ эмиетини анълата, онынъ 7 группасыны ве жанр чешитлерине коре айыра. Тюрк тилининъ лугъаты — XI асыр эдебиятынынъ нумюнеси олгъаныны исбатлай. Бедиий-гъаевий хусусиетини козьде тутып талиль эте. М. Кашгъарий тарафындан язылгъан эсернинъ эмиетини анълата, джевабыны метиннинъ сатырларынен исбатлай. Эсерде не акъкъында икяе этильгенини ве онынъ тербиевий манасыны биле. Метинден меракълы сёйлевлерни сечип конспектлей. Земаневий къырымтатар тилинен келишкен ве келишмеген ерлерни тарифлей.
	3	3 с	***Юсуф Баласагъунлы.*** «Къутадгъу билиг» — дидактик поэма. XI асырнынъ ичтимаий-сиясий вазиет ве этник нормаларынынъ акс олынувы.	***Талебе:*** Ю. Баласагъунлынынъ эсерлерининъ эмиетини биле ве анълата. Эсерни дикъкъат иле окъуй, насыл жанрда язылгъаныны бельгилей. Насыл мевзулар котерильгенини тайин эте, эсернинъ

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саатлар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Э.Н. Бедиий эдебиятта усуллар.	лексикасына, синтактик конструкцияларгъа, фонетика, бедиий образларгъа ве къафиесине эмиет бере. Акъыл, Ишанч, Нетидже, Аманлыкъ, Адалетлик киби чизгилерни эсернинъ метининден тапып окъуй. Бедиий эдебиятта къулланылгъан усуллар акъкъында сербест икяе эте.
	Къадимий девир къырымтатар эдебиятындан			
	4	4 с.	***Махмуд Къырымлы.*** «Хикяет-и Юсуф ве Зулейха». Эсернинъ гъаевий-бедиий хусусиети, тильнинъ зенгинлиги.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели, сербест окъуй. Онынъ гъаевий-бедиий хусусиетини, тилининъ зенгинлигини метинге эсасланып тарифлей. Эсернинъ сюжетинде метинге эсасланып арап фольклорындан элементлер булунгъаныны исбатлай. Эдебиятнынъ насыл джынысына аит олгъаныны, сюжетининъ гъаевий-бедиий ролюни, композициясыны бельгилей. Муэллифнинъ мунасебетини анъламакъ ичюн къараманларнынъ образларыны тенъештире. Поэманы там маналы парчаларгъа боле ве сес чыкъарып окъуй.
	5	4 с.	***Гъазаий.*** «Долаб». Яшайыш акъкъында фельсефий тюшюнджелер. *Э.Н.* Шаркъ шиириетининъ жанрлары: гъазель, месневи.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Эсерде насыл мевзулар котерильгенини, Долабнынъ образында не сакъланылгъаныны тайин эте. Метинден Долабнынъ ханнен субетлешювини ве эсернинъ эсас манасыны бильдирген сатырларны тапып окъуй.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саатлар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
				Шаркъ шиириетининъ характеристикасыны анълата ве гъазель иле месневийнинъ хусусиетлерини тарифлей.
	6	2 с.	***Мухаммед Кямиль.*** «Бу девирнинъ алына…». Омюр акъкъында тюшюндже. Ичтимаий мусавийсизлик мевзусы. Ахлякъ ве эдепке, фикир ве ниет темизлигине чагъырув. ***Э.Н.*** Шаркъ шиириетининъ жанрлары: къошма, шаркъы.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй. Анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Эсернинъ эсас мевзусыны, муэллифнинъ ой-фикирлерини тасвири ичюн къулланылгъан бедиий васталарыны (контраст, муэллиф усулы, пафос, юксек лексика, риторик суаллерини) бельгилей. Онынъ лексикасыны, синтактик конструкцияларны фонетика ве къафиесини тайин эте. Шиирнинъ толу талилини эте. Шаркъ шиириетининъ характеристикасыны анълата, къошма ве шаркъынынъ хусусиетлерини тарифлей.
	7	3 с.	***Джанмухаммед.*** «Тогъайбей». Поэманынъ тарихий негизи. Хан ордусынынъ аскер башы Тогъайбейнинъ образы. 1648 сенеси Къырым сераскерининъ Богдан Хмельницкийнен бирликте япкъан сефери.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Поэманы дикъкъат иле ифадели окъуй. Онынъ тарихий эсасыны тарифлей. Халкънынъ алыны ве турмушыны акс эткен сатырларны сечип окъуй. Муэллиф тарафындан икяе этильген тарихий вакъиаларны сербест икяе эте. Окъуйджыларны эсернинъ ильк сатырлары поэмада акс этильген адиселерни анъламагъа азырлайлармы? деген суальге джевап бере. Метинде ифадели тиль васталарыны сечип, оларнынъ эсердеки ролюни бельгилей. Тафсилятлы агъзавий икяе этювни азырлай.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	8	2 с.	***Мустафа Джевхерий***. «Я Рабб, нидже олур...». Шаирнинъ образлы дюнья сезими. Тильни ифаделев васталары. «Дильбер, санъа бен козьлери…». Шаирнинъ гузеллик ве дюльберлик акъкъында тасавуры. ***Э.Н.*** Шаркъ лирикасынынъ шекиллери: семаи, мустезат.	***Талебе:*** Джевхерийнинъ иджадыны обзор шеклинде тарифлей. Муэллифни бу эсерлерни язмагъа нелер меджбур эткенлерини бельгилей; насыл вакъиалар тарифленгенини анълата; шиирнинъ ильк сатырлары онынъ мундериджесини анъламагъа ярдым этеми? деген суальге джевап бере. Ифадели окъуй. Шаркъ шиириетининъ характеристикасыны анълата ве семаи иле мустезатнынъ хусусиетлерини тарифлей.
	Джиан эдебияты тарихындан			
	9	3 с.	***Данте Алигери.*** «Божественная комедия» («Джеэннем», I, V, XXXIII). Шаирнинъ инсангъа янъы инсанперверликнен бакъышы. Поэманынъ бедиий хусусиетлери, эсернинъ джиан шурети. ***Э.Н.*** Терцин акъкъында анълатма.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Дикъкъат иле окъуй, эсернинъ жанр, сюжет ве образлар системасыны тайинлей. Не ичюн арслан, пантера (бебр) ве къашкъырнынъ ыргъачы — шан къурбаны, саранлыкъ ве укюмсеверликнинъ темсиллери. Не ичюн комедиянынъ къысымлары «Джеэннем», «Дженнет», «Темизлев» деп алдандырылгъаныны анълата. Метинден эсас маневий вазифени беджерген левханы сече, насыл дюнья акс этильгенини бельгилей. Агъзавий икяе азырлай. Терцин акъкъында алгъан бильгилерини анълата биле.
	10	4 с.	***Вильям Шекспир.*** «Гамлет» (66, 73, 130, 154 номералы сонетлер). Дания принци Гамлет акъкъында йылнаме, онынънъ инсанперверлик манасы. Онынъ акъикъатнен фаджиалы анълашмамазлыгъы.	***Талебе:*** Шекспир ве янъарув деври. Эсернинъ мундериджесинен таныш, онынъ тарихий эсасыны биле, манасыны анълата.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			Э.Н. Трагедия (фаджиа) драматик жанры оларакъ.	Гамлет боюн борджуны неде коре? суалине сербест джевап бере. Трагедиянынъ сюжет ве композициясыны, даимий проблемасыны биле ве анълата. Гамлетнинъ этрафында булунгъанларны тарифлей. Гамлетке характеристика бере биле. Агъзавий икяеге азырланмакъ ичюн тафсилятлы план тизе. Трагедия (фаджиа) драматик жанры олгъаныны икяе эте ве тасдыкълай.
	11	4 с.	***Жан Батист Мольер.*** «Мещанин дворянлыкъта». Задекянларгъа ве джаиль буржуагъа къаршы сатира. Тасвирленген шахысларнынъ комедиялы дубаралары, оларнынъ хусусиетлери. Мольернинъ яраткъан халкъ кулькюсининъ негизи. Пьесанынъ умумхалкъ манасы. ***Э.Н.*** Комедия — драматургия жанры.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Комедиянынъ мундериджесини биле. Мещанин не ичюн дворянин олмагъа истеген? суалине джевап бере. «Бай» сёзю эсерде насыл мананы ифаделегенини анълата; Журден эфенди ве Журден ханымгъа толу характеристика бере; эсернинъ эсас мевзу ве гъаесини тарифлей. Журденнинъ образына къаршы ким косьтерильгенини аныкълай. Эсерни агъзавий икяе эте. Комедиянынъ анълатмасыны сербест икяе эте.
Джиан эдебиятындан				
	12	4 с.	***Иоганн Вольфганг Гёте.*** «Фауст». Фельсефий трагедия. Девирнинъ маарифчилик гъаелерининъ акс олунувы. Инсаннынъ вазифеси акъкъында дава. Эксикликлер ве схоластикке къаршы протест,	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Трагедияны ифадели окъуй, эсернинъ трагедия жанрында язылгъанынынъ себеби, земаневийликнинъ кескин суаллери устюнде тюшюнджелер юрсете. «Фауст» — инсан, онынъ борджу, вазифеси, дигер инсанларнынъ огюнде месуль олгъаныны

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
			акъылнынъ улулыгъы ве инсаннынъ иджаткярлыгъыны тасдыкълав. Яманлыкънынъ башы (Мефистофель) Фаустнынъ такъдиринде. Севги мевзусы.	анълата. Сюжет ве композициясынынъ ичтимаий-бедиий ролюни бельгилей. Къараманнынъ тыш къыяфетини ве онынъ иш арекетлерини тарифлей. Фауст ве Мефистофельни тенъештире, муэллифнинъ оларгъа нисбетен мунасебетини беян эте. Фаустнынъ этрафында олгъан даваны ифаделеген левханы тапып окъуй. Фаусткъа къаршы Вагнернинъ образы къоюлгъаныны анълата. Тафсилятлы икяе эте.
	13	3 с.	***Джордж Ноэл Гордон Байрон.*** «Чайльд Гарольднинъ аджылыгъы» (поломничество). Къараманнынъ янъгъызлыгъы, умютсизленюви. Акъикъаттан къачувынынъ манасы. Азатлыкъ ичюн курешнинъ левхалары. ***Э.Н.*** Романтик поэманынъ анълатмасы.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Поэманы дикъкъат иле окъуй. Не ичюн эсернинъ серлевасы «Аджылыкъ» («Поломничество») деп адландырылгъаныны анълата. Баш къарамангъа характеристика бере, Гарольд — лирик къараман олгъаныны аныкълай. Эсернинъ жанр хусусиетини; муэллифнинъ къараманларгъа нисбетен мунасебети; эсерде табиат манзаралары насыл макъсатнен ишлетильгенини беян эте. Романтик поэма анълатмасыны сербест тарифлей.
	Къырымтатар эдебиятынынъ уянув деври			
	14	3 с.	***Исметий.*** «Кефе дестаны». Эсерде акс этильген, XIX асырнынъ башында фаджиалы адиселер. Поэманынъ инсанперверлик пафосы, мераметликке чагъырув.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Поэманы ифадели окъуй, тарихий негизини бельгилей, джевабыны эсерден парчаларнен тасдыкълай. Кефеде веба (чума) хасталыгъы себебинден карантинни акс эткен сатырларны, Исметийнинъ Аллагъа, падишагъа мураджаатыны тапып окъуй. Бу сатырларнынъ манасыны

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саатлар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
				бельгилей. Мана ве эмоциональ дуйгъу вазифесини беджерген сёзлерни ве сёз бирикмелерини айыра, лексика, фонетика, къафиени тарифлей. Агъзавий икяе азырлай.
	15	3 с.	***Исмаил Гаспринский***. «Фрэнкистан мектюплери» — «Молла Аббас» романынынъ къысмы. Муэллифнинъ Ислям джемиетинде маарифчилик, джемиет ве реформатор фикирлерини ве озюнинъ фикирдешлерининъ земаневийликке мунасебетлерини акс этюви.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле окъуй, анълашылмагъан сёзлерни айыра ве тарифлей. Агъзавий икяе этюв ичюн тафсилятлы план тизе. Цитаталар ярдымынен эсерни агъзавий икяе эте, къараманнынъ дуйгъуларыны акс эте. Сюжет ве композиция элементлерининъ бедиий-гъаевий ролюни, джаддизмнинъ ичтимаий гъаелерни акс эте. Баш къараман Молла Аббас Франсовийге тафсилятлы характеристика бере. Шеэрдеки алимлернинъ меджлиси гемикъуруджылыкъ, къадынларны, эшья базары, мектебе, медресе, тасвирленген парчаларны тапып окъуй. Агъзавий икяенинъ тафсилятлы планыны тизе.
	16	3 с.	***Сеид Абдулла Озенбашлы.*** «Оладжагъа чаре олмаз». Ичтимаий омюрнинъ олдукъча муреккеп ве назик тарафларыны айдынлаткъан; хурафатлар ве джаилликнинъ фаджиалы акъибетини акс эткен эсер. ***Э.Н.*** Драматик эсерлерининъ хусусиетлери.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни ифадели окъуй, эсернинъ баш къараманларыны биле; оларгъа характеристика бере. Пьесанынъ мевзу ве гъаесини тарифлей. Сюжет ве композициясыны анълата. Не ичюн эсернинъ серлевасы «Оладжагъа чаре олмаз» деп адландырылгъан? суалине толу, сербест джевап бере. Окъулгъан эсерге нисбетен озь тээссуратларынен пайлаша. Драматик эсерлернинъ хусусиетлерини анълата биле.

Дерснинъ кечирильген куню	№	Саат-лар	Окъув материалынынъ теркиби	Талебелернинъ умумтасиль севиелерине девлет стандартларнынъ талаплары
	17	3 с.	***Асан Сабри Айвазов.*** «Аннеджигим, нердесинъ?! Кель!». Ачлыкънынъ нетиджеси; инсаниетсизликке къаршы чыкъышны, мераметлик дуйгъуларны уяндыргъан эсер.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсерни дикъкъат иле ифадели окъуй; менфий ве мусбет къараманларны бельгилей; сюжет ве композициясыны биле. Шадиенинъ фаджиалы такъдири тарифленген парчаны тапып ифадели окъуй. Окъулгъан эсерге нисбетен теэссуратларыны ресим шекилинде беян эте.
	18	3 с.	***Мемет Нузет (Челебиев).*** «Селим сохта». Къырымтатар эдебиятында тенкъидий реализм усулынен язылгъан биринджи несир эсер Медреселер аятындаки сохталар омюрининъ фаджиалы ве кулюнчли трагикомедиялы яшайышынынъ беян этилюви. ***Э.Н.*** Тенкъидий реализм акъкъында.	***Талебе:*** Муэллиф акъкъында малюмат бере. Эсернинъ мевзу ве гъаесини биле; мундериджесини сербест тарифлей. Селименинъ образыны анъламакъ ичюн ярдым эткен сатырларны сече биле. Тенкъидий реализм усулы акъкъында анълатманы биле.

МУСТАКЪИЛЬ ОКЪУМАКЪ ИЧЮН ЭДЕБИЯТ

1. *Сафокл.* «Антигона».
2. *Вильям Шекспир.* «Макбет».
3. *Вальтер Скотт.* «Айвенго».
4. *Гъазаий.* «Гуль ве бульбуль».
5. *Джевхерий.* Лирика.
6. *Исмаил Гаспринский.* «Арслан-къыз».
7. *Асан Чергеев.* «Такъдир».